

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Rzeszowie

LRZ.410.023.04.2017

P/17/097

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Rzeszowie

ul. Kraszewskiego 8, 35-016 Rzeszów

T +48 17 780 23 00, F +48 17 780 23 06

lrz@nik.gov.pl

I. Dane identyfikacyjne kontroli

Numer i tytuł kontroli	P/17/097 – Opieka nad cmentarzami wojennymi w Polsce południowo-wschodniej.
Jednostka przeprowadzająca kontrolę	Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Rzeszowie
Kontroler	Jacek Wolan – główny specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli Nr LRZ/37/2018 z dnia 12 lutego 2018 r. (dowód: akta kontroli str. 1)
Jednostka kontrolowana	Urząd Miejski w Brzostku, 39-230 Brzostek, ul. Rynek 1, zwany dalej „Urzędem”.
Kierownik jednostki kontrolowanej	Burmistrzem Brzostka jest Pan Wojciech Staniszewski od dnia 18 listopada 2014 r., zwany dalej Burmistrzem. Poprzednio funkcję tą pełnił Leszek Jan Bieniek. (dowód: akta kontroli str. 2-3)

II. Ocena kontrolowanej działalności.

Ocena ogólna

Najwyższa Izba Kontroli pozytywnie ocenia¹ działania Gminy Brzostek (dalej Gmina) w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi na swoim terenie w latach 2014-2016.

Uzasadnienie oceny ogólnej

Gmina w swoich dokumentach planistycznych ujęła groby i cmentarze wojenne, w szczególności zabytkowe mogiły i cmentarze wojenne. Gmina prawidłowo pozyskiwała i rozliczała środki na odbudowę i utrzymanie grobów i cmentarzy wojennych od Wojewody Podkarpackiego i Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, których łączna kwota dotacji w latach 2014-2016 wyniosła 95 tys. zł. Pozytywna ocena dotyczy także zaangażowania środków własnych Gminy w tym okresie, na rzecz odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych, w tym zabytkowych. Łączna kwota środków własnych Gminy wydatkowanych na te cele wyniosła 36.750 zł.

W ocenie Najwyższej Izby Kontroli podejmowane przez Gminę działania, pozwoliły na utrzymanie grobów i cmentarzy wojennych w dobrym stanie, zapewniającym ich przetrwanie dla następnych pokoleń.

Potwierdzeniem prawidłowo prowadzonej opieki przez Gminę nad grobami i cmentarzami wojennymi były ustalenia z przeprowadzonych oględziny tych obiektów. Stwierdzone w trakcie kontroli uwagi i uchybienia dotyczące stanu utrzymania kontrolowanych obiektów, dotyczyły elementów, które nie zagrażały ich bezpieczeństwu i nie miały wpływu na ich ogólny odbiór.

¹ Najwyższa Izba Kontroli stosuje 3-stopniową skalę ocen: pozytywna, pozytywna mimo stwierdzonych nieprawidłowości, negatywna. Jeżeli sformułowanie oceny ogólnej według proponowanej skali byłoby nadmiernie utrudnione, albo taka ocena nie dawałaby prawdziwego obrazu funkcjonowania kontrolowanej jednostki w zakresie objętym kontrolą, stosuje się ocenę opisową, bądź uzupełnia się ocenę ogólną o dodatkowe objaśnienia.

NIK zwraca uwagę, aby Gmina podjęła działania zmierzające do usunięcia stwierdzonych w trakcie oględzin uszkodzeń obiektów, które powstały w wyniku „upływu czasu” i oddziaływania przyrody, a także usunięcia zagrożeń jakie stwarzają drzewa na cmentarzach wojennych w Zawadce Brzostekiej (nr 226) i w Januszkowicach (nr 217).

Najwyższa Izba Kontroli stwierdza, iż Gmina nie realizowała wszystkich postanowień zawartych porozumień w Wojewodą Podkarpackim dotyczących udzielenia dotacji na odbudowę i remonty grobów i cmentarzy wojennych. Stwierdzone uchybienia, miały w ocenie NIK, charakter formalny i dotyczyły braku przedkładania przez Gminę do Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego kwartalnych informacji dotyczących przebiegu realizacji zadań, zgodnie z zawartymi porozumieniami.

W ocenie Najwyższej Izby Kontroli, działania Gminy dotyczące wykorzystania potencjału kulturowego i turystycznego cmentarzy wojennych były niewystarczające w odniesieniu do ich możliwości. Groby i cmentarze wojenne zlokalizowane na terenie Gminy dają szerokie możliwości wykorzystania ich potencjału turystycznego i krajoznawczego, co potwierdzają przyjęte dokumenty planistyczne Gminy.

III. Opis ustalonego stanu faktycznego.

Opis stanu
faktycznego

1. Opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi.

1.1.

Urząd prowadził ewidencję grobów i cmentarzy wojennych znajdujących się na terenie gminy. W latach 2014-2016 w ewidencji znajdowało się 18 takich obiektów (na dzień 30 marca 2018 r. było ich 19 – jeden wpisany w 2018 r. na wniosek rodziny), z czego:

- 11 cmentarzy/mogił zbiorowych z okresu I wojny światowej,
- 3 mogiły zbiorowe ofiar terroru z okresu II wojny światowej,
- 1 kwatera saperów – ofiar rozminowywania okolic Brzostka po II wojnie światowej,
- 2 kwatery indywidualne żołnierzy Armii Krajowej (AK),
- 1 kwatera żołnierza Wojska Polskiego (WP), który zginął w 1920 r. (wojna polsko-bolszewicka, grobowiec objęty opieką Gminy w 2018 r. – na wniosek rodziny).

Każdy z cmentarzy/grobów posiadał założoną kartotekę, w której opisano położenie obiektu, materiały z jakich zostały wybudowane, treść napisów, zdjęcia. Dodatkowo wszystkie cmentarze/mogiły z I wojny światowej posiadały opisy ich założenia oraz szkice lub zdjęcia ich wykonania bezpośrednio po ich wybudowaniu.

W dokumentacji (kartotekach) nie było informacji dotyczących ich stanu zachowania oraz konieczności przeprowadzenia prac konserwacyjnych, czy remontowych.

Ustalono, że Gmina posiadała wiedzę o stanie poszczególnych cmentarzy/grobów wojennych, gdyż w okresie objętym kontrolą, pracownicy Urzędu co najmniej dwa razy w roku dokonywali przeglądu tych obiektów, z których sporządzali protokoły kontroli stanu utrzymania cmentarzy i mogił wojennych znajdujących się na terenie Gminy. Dokonywano także corocznej lustracji stanu utrzymania obiektów cmentarnictwa wojennego i w sprawozdaniach z nich, opisywano stan utrzymania tych obiektów.

W latach 2014-2017 liczba grobów i cmentarzy wojennych nie zmieniała się, nowy grób wojenny wpisany został do ewidencji w 2018 r.

Ustalono, że ewidencja cmentarzy i grobów wojennych Gminy różni się od ewidencji prowadzonej przez Wojewodę Podkarpackiego. W ewidencji Wojewody brak jest dwóch grobów, tj.:

- grobu Bolesława Steczkowskiego, żołnierza Armii Krajowej, który zginął 4 listopada 1944 roku,
- grobu Jana Zdziarskiego, kapitana Wojska Polskiego, który zginął 12 sierpnia 1920 roku (wpisany do ewidencji Gminy w 2018 r.).

W związku z powyższym zasadnym byłoby podjęcie działań w celu ujednoczenia zapisów w ewidencjach cmentarzy i grobów wojennych Wojewody Podkarpackiego i Gminy, dotyczących tych grobów wojennych.

(dowód: akta kontroli str. 4-49)

1.2.

Gmina prowadziła gminną ewidencję zabytków, w której ujęte zostały wszystkie cmentarze/mogiły z okresu I wojny światowej (łącznie 11 obiektów, które występowały w każdym roku objętym kontrolą).

W latach 2014-2016 nie wystąpiły przypadki wykreślenia, rozebrania lub zniszczenia grobów czy cmentarzy wojennych.

W okresie objętym kontrolą w Gminie obowiązywały dwa Gminne Programy Opieki nad Zabytkami tj. na lata 2012-2015 oraz na lata 2016-2019, które zostały pozytywnie zaopiniowane przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W programach tych ujęte zostały cmentarze/mogiły z okresu I wojny światowej (11 obiektów).

(dowód: akta kontroli str. 4-6; 9; 50-142)

1.3.

W okresie objętym kontrolą, dla terenów, na których znajdowały się cmentarze i groby wojenne, nie opracowano miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. W tym okresie nie wydano decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego a także o warunkach zabudowy, które odnosiły się do grobów i cmentarzy wojennych.

W Strategii Rozwoju Gminy Brzostek na lata 2011-2020 określono rozwiązania w zakresie zapobiegania zagrożeniom oraz ochrony zabytków, które miały charakter ogólny i nie wskazywały bezpośrednio zabytkowych grobów i cmentarzy wojennych, a także sposobu opieki i działań zmierzających do poprawy ich stanu. Określając w Strategii atrakcyjność turystyczną Gminy, wymieniono jedynie cmentarz z I wojny światowej wraz z kaplicą w miejscowości Klecie.

W Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Brzostek uwzględniono cmentarze/groby wojenne wpisane do ewidencji zabytków. Wskazano kierunki zagospodarowania tych cmentarzy, podając, że „*dla zachowania i ochrony obiektów zabytkowych ujętych w ewidencji zabytków, dóbr kultury oraz kształtowania środowiska kulturowego w gminie Brzostek, konieczne jest: /.../*

- *zachowanie i rewaloryzacja cmentarzy stanowiących pomniki historii i kultury,*
- *ochrona elementów cmentarzy (kaplice, nagrobki, ogrodzenia, zieleń cmentarna),*
- *zachowanie istniejących osi, ciągów i punktów widokowych oraz wykluczenie przesłaniania ich przedpola widokowego nową zabudową,*
- *wyeksponowanie i promowanie występujących na obszarze gminy najcenniejszych obiektów architektury,*
- *wykorzystanie obiektów zabytkowych do obsługi i promocji gminy, stwarzając szansę i bazę przy kreowaniu rozwoju funkcji turystyczno-krajoznawczej i kulturalnej, /.../”.*

(dowód: akta kontroli str. 143-218)

1.4.

Uchwałą Rady Miejskiej w Brzostku², przyjęty został Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2016-2019 (dalej – Program, poprzedni obowiązywał na lata 2012-2015). Program był pozytywnie zaopiniowany przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W obowiązującym Programie uwzględnione zostały cmentarze/mogiły z okresu I wojny światowej (11 obiektów). W założeniach programowych obejmujących kierunki działań Gminy i dotyczących bezpośrednio grobów i cmentarzy wojennych, wyszczególniono m.in.:

- wprowadzenie na terenie Gminy zintegrowanego systemu informacji wizualnej dotyczącej zasobu i walorów dziedzictwa kulturowego, w odniesieniu do najcenniejszych przestrzeni, miejsc, obiektów (w tym cmentarzy) – przekazywanych za pomocą tablic informacyjnych związanych z projektowanymi szlakami turystycznymi,
- współpracę z Zakładem Gospodarki Komunalnej (ZGK) w zakresie bieżącego utrzymania terenów cmentarnych,
- współpracę z parafiami i diecezją podczas prac remontowych,
- podjęcie działań zmierzających do uporządkowania zabytkowych nekropoli i remontów zabytkowych nagrobków.

W Programie (podobnie jak i w poprzednim obowiązującym w latach 2012-2015) wskazano źródła finansowania prac lub działań dotyczących zabytków w nim podanych.

Ustalono, że w okresie objętym kontrolą, Gmina podejmowała działania zmierzające do poprawy stanu cmentarzy i grobów wojennych znajdujących się na jej terenie. Corocznie zawierane były umowy z ZGK w zakresie bieżącego utrzymania terenów cmentarnych, podejmowane były działania w celu uzyskania środków zewnętrznych (dotacje Wojewody, Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa) na remonty i renowacje cmentarzy i grobów wojennych.

Ustalono również, że oznakowane zostały niektóre cmentarze i groby wojenne (tablice kierunkowe i informacyjne – wykazane w trakcie oględzin), jednak nie objęły one wszystkich obiektów, a treść tablic była bardzo ogólna.

(dowód: akta kontroli str. 50-142; 143; 219-227)

1.5.

W okresie objętym kontrolą - zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³, Burmistrz sporządził jedno sprawozdanie z realizacji Programu na lata 2012-2015, które przedstawione zostało Radzie Miejskiej w Brzostku. W sprawozdaniu podano zrealizowane projekty w tym okresie, z których trzy dotyczyły cmentarzy i grobów wojennych oraz poniesione wydatki na prace pielęgnacyjne na cmentarzach i grobach wojennych. W podsumowaniu stwierdzono, że zakładane cele zostały osiągnięte, a elementy, które okazały się niemożliwe do zrealizowania, będą podejmowane w przyszłych latach. Wskazano również, że Program ma na celu m.in. wykreowanie nowych możliwości eksponowania zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego Gminy poprzez podjęcie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb rozwoju turystyki i planowania przestrzennego.

Ustalono, że Gmina zlecając corocznie wykonanie prac pielęgnacyjnych na cmentarzach i grobach wojennych, dokonywała kontroli sposobu realizacji zleconych prac. Corocznie również dokonywano sprawozdań z lustracji stanu utrzymania obiektów cmentarnictwa wojennego.

(dowód: akta kontroli str. 38-49; 228-232)

² Nr XX/143/16 z dnia 14 lipca 2016 r.

³ Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 ze zm.

1.6.

W okresie objętym kontrolą, Gmina sprawowała bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych znajdujących się na jej terenie.

W Urzędzie zadania dotyczące sprawowania opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi przypisano jednej osobie na stanowisku pracy podinspektora ds. inwestycji i remontów.

Pracownikowi wykonującemu zadania z zakresu opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi powierzono głównie zadania z zakresu inwestycji i remontów w Gminie. W ocenie NIK, taki szeroki zakres obowiązków uniemożliwiał rzetelną realizację zadań w tym zakresie.

Pracownik Urzędu, któremu powierzono zadania z zakresu opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi, corocznie dokonywał kontroli stanu utrzymania tych obiektów.

Ustalono, że Gmina w okresie objętym kontrolą nie powoływała tzw. „opiekunów” cmentarzy wojennych.

Jak podał Burmistrz „Gmina nie rozważała powołanie tzw. „opiekuna” cmentarzy wojennych, opiekę nad cmentarzami sprawuje gmina”.

(dowód: akta kontroli str. 4-6; 38-49; 228-232; 233-237; 477-478)

1.7.

W latach 2014-2016 nie wystąpiły problemy w zakresie odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych na terenie Gminy.

Gmina zlecając corocznie wykonanie prac pielęgnacyjnych na cmentarzach i grobach wojennych, dokonywała kontroli sposobu realizacji zleconych prac. Corocznie również dokonywano sprawozdań z lustracji stanu utrzymania obiektów cmentarnictwa wojennego. Potwierdzeniem tego stanu, było sprawozdanie Burmistrza z realizacji Programu na lata 2012-2015.

Problemy jakie wystąpiły w tym okresie dotyczyły wysokości środków otrzymywanych z budżetu państwa na ich utrzymanie, odbudowę i remonty.

Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Wojewodą i innymi organizacjami w tym zakresie ograniczała się do zawierania porozumień i umów dotyczących przyznania dotacji. Zauważyć należy, iż w okresie objętym kontrolą, Podkarpacki Urząd Wojewódzki informował Gminę o możliwościach otrzymania dotacji na odbudowę i remonty grobów i cmentarzy wojennych zarówno ze środków Wojewody jak i Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (ROPWiM). W oparciu o te informacje, Gmina corocznie składała wnioski o przyznanie dotacji na te cele, czego efektem były podjęte działania na rzecz utrzymania i odbudowy tych obiektów.

(dowód: akta kontroli str. 38-49; 219-227; 238-246; 248-437)

1.8-9.

W latach 2014-2016 Gmina podejmowała działania na rzecz odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych, w tym zabytkowych. Działania te obejmowały zarówno prace remontowe jak i bieżące ich utrzymanie. Obejmowały one m.in.:

a) w 2014 r.

- remont mogiły zbiorowej ofiar terroru (cmentarz parafialny w Brzostku),
- remont nagrobka Bronisława Grygla (żołnierz AK - cmentarz parafialny w Brzostku),
- remont kwatery saperów (cmentarz parafialny w Brzostku),
- prace remontowe na cmentarzu nr 217 z I wojny światowej w Januszkowicach,

- konserwacja - prace pielęgnacyjne na cmentarzach i mogiłach wojennych na terenie Gminy,

b) w 2015 r.

- prace konserwatorskie na cmentarzu nr 226 z I wojny światowej w Gorzejowej,
- remont kaplicy Św. Leonarda (na cmentarzu nr 220 z I wojny światowej w Kleciach),

- konserwacja - prace pielęgnacyjne na cmentarzach i mogiłach wojennych na terenie Gminy,

c) w 2016 r.

- remont cmentarza nr 227 z I wojny światowej w Zawadce Brzostockiej - I etap (prace były kontynuowane w 2017 r. - II etap),

- prace remontowe na cmentarzu nr 228 z I wojny światowej w Przeczycy,

- konserwacja - prace pielęgnacyjne na cmentarzach i mogiłach wojennych na terenie Gminy.

Wydatki na realizację wymienionych wyżej działań wyniosły:

a) rok 2014:

- planowane wydatki ogółem – 64.502 zł,

- poniesione wydatki ogółem wyniosły – 65.600 zł, z czego: 35.000 zł (tj. 53,4% poniesionych wydatków) stanowiły środki ROPWiM; - 25.000 zł (38,1%) środki z dotacji Wojewody Podkarpackiego; - 5.600 zł (8,5%) środki własne Gminy,

b) rok 2015:

- planowane wydatki ogółem – 23.809 zł,

- poniesione wydatki ogółem wyniosły – 18.502 zł, z czego: - 10.000 zł (54%) środki z dotacji Wojewody Podkarpackiego; - 8.502 zł (46%) środki własne Gminy,

c) rok 2016:

- planowane wydatki ogółem – 40.077 zł,

- poniesione wydatki ogółem wyniosły – 47.648 zł, z czego: 10.000 zł (21%) stanowiły środki ROPWiM; - 15.000 zł (31,5%) środki z dotacji Wojewody Podkarpackiego; 22.648 zł (47,5%) środki własne Gminy.

Łącznie w latach 2014-2016 wydatki na rzecz odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych wyniosły 131.750 zł, z tego wydatkowano ze środków: ROPWiM - 45.000 zł (34,2%); z dotacji Wojewody Podkarpackiego – 50.000 zł (38%); własnych Gminy – 36.750 zł (27,9%).

Ustalono, że zgodnie z postanowieniami zawartymi w umowach dotyczących dotacji z ROPWiM, przyznane środki w ramach tych umów przekazywane były bezpośrednio wykonawcom robót (usług) tj. nie stanowiły zarówno dochodów jak i wydatków Gminy (nie wykazywane były w ewidencji – wykonawcy robót czy usług wystawiali faktury na ROPWiM). Otrzymane dotacje od Wojewody, ewidencjonowane były na wyodrębnionym koncie.

W wymienionym okresie, Gmina nie wniosowała i nie otrzymała środków z innych źródeł na finansowanie odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych. Nie stwierdzono także wniosków odrzuconych (oprócz wniosku dotyczącego remontu pomnika, który nie był grobem czy cmentarzem wojennym).

Gmina przed przystąpieniem do realizacji robót na zabytkowych cmentarzach wojennych przedkładała Podkarpackiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków (dalej Konserwator), program i zakres prac do wykonania na danym obiekcie.

W latach 2014-2016 Konserwator nie wydawał zaleceń konserwatorskich dla Gminy, określających sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku, w myśl art. 27 *ustawy o ochronie zabytków i opiece*

nad zabytkami. W wymienionym okresie Konserwator nie przeprowadzał kontroli zabytkowych cmentarzy i grobów wojennych znajdujących się na terenie Gminy.

W okresie objętym kontrolą, na jedno zadanie realizowane przez Gminę tj. remont cmentarza nr 227 z I wojny światowej w Zawadce Brzosteckiej (prace były prowadzone w 2016 r. i 2017 r.), otrzymano od Konserwatora pozwolenie na wykonanie prac konserwatorskich zgodnie z programem konserwatorskim. Konserwator uczestniczył w odbiorze końcowym wykonanych robót na cmentarzu nr 227. O zamiarze przeprowadzenia prac remontowych na cmentarzach z I wojny światowej: - nr 228 w Przeczycy, nr 226 Gorzejowej oraz nr 220 w Kleciach, Gmina informowała Konserwatora i otrzymała pozytywne opinie na ich realizację. Z uwagi na charakter wykonywanych prac w ramach tych remontów, tj. elementy układu przestrzennego - takie jak tablice nagrobkowe, krzyże metalowe, elementy ogrodzenia - Konserwator nie wydawał decyzji (pozwolenia) oraz nie uczestniczył w odbiorach końcowych robót.

W realizowanych zadaniach, zakres wykonanych prac był zgodny z przyjętymi założeniami oraz uzyskanym pozwoleniem.

W okresie objętym kontrolą, Gmina nie podejmowała działań w zakresie pozyskania środków w ramach programów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w związku ze zmianą sposobu finansowania zadań związanych z opieką nad cmentarzami wojennymi (którymi poprzednio dysponował ROPWiM).

(dowód: akta kontroli str. 38-49; 219-227; 238-246; 247-437; 438-462; 471-472)

Ustalono, że na wykonywane robót na cmentarzach i grobach wojennych w latach 2014-2016, Gmina nie wnioskowała i nie otrzymała zezwoleń od Wojewody Podkarpackiego. Zgodnie z art. 5 ustawy *o grobach i cmentarzach wojennych - przeprowadzanie robót ziemnych, wznoszenie pomników i innych urządzeń na cmentarzach i grobach wojennych wymaga zezwolenia wojewody.*

Wyjaśniając Burmistrz podał, że „*Gmina Brzostek po uzyskaniu pozytywnej opinii wniosku o dofinansowanie podpisała z Wojewodą Podkarpackim Porozumienie, z którego wynikało jakie obowiązki spoczywają na gminie oraz w jaki sposób należy postępować podczas prowadzenia prac. W/w Porozumienie potraktowano jako zgodę na przeprowadzenie prac.*”

(dowód: akta kontroli str. 477-478)

1.10.

W latach 2014-2016 wydatki na rzecz odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych (ewidencjonowane w dziale 710) na tle wydatków Gminy wynosiły:

a) rok 2014:

- poniesione wydatki ogółem na wymienione działania wyniosły – 65.600 zł, co stanowiło 0,15% wydatków ogółem Gminy (44.000.735 zł) i 66,52% wydatków w dziale 710 *Działalność usługowa* (98.610 zł) - po uwzględnieniu wartości robót finansowanych ze środków ROPWiM (35.000 zł), wymienione wskaźniki wynosiły odpowiednio 0,07% i 31,03%;

b) rok 2015:

- poniesione wydatki ogółem na wymienione działania wyniosły – 18.502 zł, co stanowiło 0,04% wydatków ogółem Gminy (42.574.921 zł) i 87,79% wydatków w dziale 710 *Działalność usługowa* (21.076 zł);

c) rok 2016:

- poniesione wydatki ogółem na wymienione działania wyniosły – 47.648 zł, co stanowiło 0,09% wydatków ogółem Gminy (53.699.349 zł) i 93,48% wydatków w dziale 710 *Działalność usługowa* (50.970 zł) - po uwzględnieniu wartości robót

finansowanych ze środków ROPWiM (15.000 zł), wymienione wskaźniki wynosiły odpowiednio 0,06% i 64,05%.

Ustalono, że w badanym okresie wydatkowane środki oraz działania Gminy w zakresie utrzymania i poprawy wizerunku cmentarzy i grobów wojennych były adekwatne do możliwości organizacyjno – finansowych Gminy. Poniesione wydatki a także sukcesywnie prowadzone działania na rzecz odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych spowodowały, iż wszystkie te obiekty były utrzymane w dobrym stanie. Jak ustalono, poprawie/remontu wymaga jedynie cmentarz wojenny nr 218 z okresu I wojny światowej w Bukowej, na innych obiektach stwierdzono jedynie pojedyncze, drobne uszczerbki/ubytki.

NIK stwierdziła, iż mimo podejmowanych działań Gminy w celu poprawy stanu utrzymania cmentarzy i grobów wojennych, potrzeby w tym zakresie dotyczą w szczególności głównie opisanego cmentarza w Bukowej, którego szacunkowa kwota remontu wynosi ok. 100 tys. zł.

Na wykonanie prac remontowych na grobach i cmentarzach wojennych w okresie objętym kontrolą, Gmina przeprowadzała przetargi w zgodzie z przepisami dotyczącymi zamówień publicznych. Z uwagi na wysokość środków przeznaczanych na poszczególne zadania w tym okresie, które nie przekraczały kwot, o których mowa w art. 4 pkt 8 ustawy z dnia 29 stycznia 2004 r. *Prawo zamówień publicznych*⁴, do udzielenia tych zamówień stosowany był regulamin udzielania zamówień publicznych w Urzędzie⁵.

Wydatki na prace remontowe na grobach i cmentarzach wojennych w okresie objętym kontrolą, dokonywane były w granicach kwot określonych w planie finansowym Gminy.

Otrzymywane przez Gminę dotacje celowe na zadania związane z opieką nad grobami i cmentarzami wojennymi, były rozliczane w oparciu o wyodrębnioną ewidencję dochodów i wydatków dla tych środków.

Ustalono, że wszystkie roboty/usługi realizowane w ramach zadań związanych z opieką nad grobami i cmentarzami wojennymi były komisyjnie odbierane przez Gminę, wypłata środków następowała po tych odbiorach. Nie stwierdzono stosowania kar umownych lub dochodzenia poprawek lub innych roszczeń wobec wykonawców przy realizacji tych umów.

W okresie objętym kontrolą, na koniec danego roku (w 2014 r. dodatkowo 12 czerwca), Gmina przedkładała do Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego (PUW) informacje o realizacji środków i zadań w zakresie cmentarnictwa wojennego wraz z kopiami dokumentacji: faktur/rachunków, protokołów odbioru robót, umów z wykonawcami, fotografii, protokołami z postępowań o zamówienia publiczne.

NIK stwierdza, iż w badanym okresie, poniesione przez Gminę wydatki publiczne były dokonywane w granicach kwot określonych w planach finansowych, w sposób oszczędny oraz umożliwiający terminową realizację zadań publicznych, tj. zgodnie z art. 44 oraz art. 254 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o *finansach publicznych*⁶.

(dowód: akta kontroli str. 38-49; 219-227; 238-246; 247; 248-437; 438-462; 463-470)

W zawartych porozumieniach Gminy z Wojewodą Podkarpackim w sprawie powierzenia zadań, przyznania dotacji i ustalenia wzajemnych obowiązków w zakresie bieżącego utrzymania, remontów oraz sprawowania opieki nad cmentarzami i mogiłami wojennymi, Gmina zobowiązana była m.in. do przekazywania do PUW kwartalnej informacji o przebiegu realizacji zadań;

⁴ Dz. U. z 2017 r., poz. 1579, ze zm.

⁵ Zarządzenie Nr 59/14 Burmistrza Brzostku z dnia 25.04.2014 r.

⁶ Dz. U. z 2017 r., poz. 2077.

- w 2014 r. począwszy od II kwartału,
- w 2015 r. począwszy od II kwartału,
- w 2016 r. począwszy od III kwartału.

(dowód: akta kontroli str. 248-437)

W złożonych wyjaśnieniach, Pan Wojciech Staniszewski podał, że „.../ w czasie obowiązywania Porozumienia Gmina Brzostek prowadziła prace remontowo-konserwatorskie, a po zakończeniu prac przedłożyła do Wydziału Polityki Społecznej Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie sprawozdanie z wykonania zadania wraz z rozliczeniem. Prace konserwatorskie rozpoczynały się w połowie roku, do tego czasu była przygotowywana dokumentacja niezbędna do rozpoczęcia prac, oraz postępowanie wyłaniające wykonawcę prac. Podczas prac przygotowawczych Gmina Brzostek utrzymywała kontakt telefoniczny z przedstawicielem Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie, gdzie na bieżąco były przekazywane informacje ze stanu realizacji inwestycji”.

(dowód: akta kontroli str. 475)

1.11.

W latach 2014-2016 Gmina nie była kontrolowana przez podmioty udzielające dotacji w zakresie wykorzystania takich środków przeznaczonych na odbudowę, utrzymanie i zabezpieczenie grobów i cmentarzy wojennych, w tym zabytkowych. Ustalono, że w 2017 r. Gmina była kontrolowana przez przedstawiciela PUW – nie stwierdzono uwag.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.12.

W dniach 14 i 15 marca 2018 r. w obecności przedstawiciela Urzędu oraz powołanego specjalisty w dziedzinie cmentarzy wojennych, dokonano oględzin stanu utrzymania grobów i cmentarzy wojennych na terenie Gminy.

W wyniku oględzin ustalono, iż wymienione obiekty znajdują się w dobrym stanie, część z nich została odnowiona (odrestaurowana), wszystkie obiekty były uporządkowane i okresowo oczyszczane.

W ocenie NIK Gmina wywiązywała się z powierzonego obowiązku opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi. Podjęto działania w kierunku oznakowania i turystycznego uatrakcyjnienia tych obiektów, jednak nie objęły one wszystkich grobów/mogił i cmentarzy wojennych.

Uwagi dotyczące
badanej działalności

Stwierdzone w trakcie oględzin uwagi dotyczyły:

- braku tablic informujących o osobach poległych, okolicznościach w jakich doszło do tragedii i powstania poszczególnych cmentarzy, kwater czy grobów itp.,
- braku drogowskazów przy drogach dojazdowych,
- uszkodzeń:
  - tablic imiennych - jedna tablica na cmentarzu wojennym nr 228; jedna tablica na cmentarzu wojennym nr 218; na cmentarzu wojennym nr 217 jedna tabliczka odpadła od mocowania a na 25% cokołów brak tablic; na cmentarzu wojennym nr 220 trzy tabliczki imienne miały uszkodzone mocowania do cokołów betonowych; na cmentarzu wojennym nr 223 brak tablic imiennych,
  - cokołów/nagrobków - przewrócony jeden cokół betonowy na cmentarzu wojennym nr 227; grób Jana Zdziarskiego; na cmentarzu wojennym nr 218 jeden cokół przewrócony oraz liczne ubytki kamienia i spoin cementowych na pomniku centralnym; na grobie masowym nr 221 cokoły nagrobne bez tabliczek imiennych; na grobie masowym nr 222 cokoły nagrobne bez tabliczek imiennych; na cmentarzu wojennym nr 223 mogiły ziemne ujęte w krawężnik

- popękane; na grobie masowym nr 224 wnęki nagrobne bez tabliczek imiennych; na grobie masowym nr 225 wnęki nagrobne bez tabliczek imiennych,
- krzyży - jeden na cmentarzu wojennym nr 218; jeden na cmentarzu wojennym nr 220; jeden na cmentarzu wojennym nr 223,
- ogrodzenia (cmentarz wojenny nr 218 – pochylone ogrodzenie; cmentarz wojenny nr 217 - brak dwóch przęseł rur stalowych po prawej stronie cmentarza; jeden słupek na grobie masowym nr 221; dwa słupki na grobie masowym nr 222; dwa słupki na grobie masowym nr 224; cztery słupki oraz brak jednego przęsła na grobie masowym nr 225; brak imion oraz jednostki wojskowej i pochodzenia poległych na kwaterze saperów z okresu II wojny światowej),
- zagrożenia uszkodzenia centralnej części cmentarza wojennego nr 226 w Zawadce Brzostockiej przez jedno z drzew,
- na cmentarzu wojennym nr 217 w Januszkowicach, stan jednego z dębów (po lewej stronie) był zły, zagrażał uszkodzeniem nagrobków oraz ogrodzenia,
- przy wejściu po lewej stronie uszkodzona ławka kamienna na cmentarzu wojennym nr 220 w Kleciach,
- przy wejściu na cmentarz parafialny w Brzostku po lewej stronie obok mogił zbiorowych z I wojny światowej w bezpośrednim sąsiedztwie grobów masowych nr 224 i 225 znajduje się „kiosk”, który swoim wyglądem źle wpływał na estetykę i powagę tego miejsca,
- na cmentarzach wojennych wpisanych do rejestru zabytków nie było znaków informacyjnych o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Zgodnie z art. 12 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Wzór znaku umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków określa rozporządzenie w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- do uporządkowania wypalone znicze.

W trakcie oględzin ustalono, że na terenie Gminy znajdują się obiekty, które nie były wpisane do ewidencji „grobownictwa wojennego”, jednak powiązane z wydarzeniami wojennymi i poniesionymi ofiarami, które w ocenie NIK warte są zachowania i upamiętnienia. Dotyczyło to m.in.:

- murowanej kaplicy gotyckiej wybudowanej w 1860 r. w miejscu pogrzebanych 19 ofiar rabacji chłopskiej z 1846 r. Obiekt w dobrym stanie technicznym z niewielkimi ubytkami tynku oraz z zaciekami. Obok kaplicy grób Włodzimierza Bogusza – również ofiara rabacji (Siedliska-Bogusz – cmentarz parafialny),
- grobu Klemensa Rutowskiego – uczestnika powstania listopadowego (określenie „żołnierz narodowy 1831”), „kapitana gwardii -1848 r. oraz więźnia stanu 1864 r. i posła na Sejm. Obiekt w złym stanie technicznym z licznymi uszkodzeniami nagrobka (Siedliska-Bogusz – cmentarz parafialny),
- murowanej kaplicy słupowej (wybudowana ok. XVII/XVIII w.) w miejscu – jak głosi tradycja i podania, gdzie pochowani zostali mieszkańcy brzosteccy pomordowani przez wojska Jerzego II Rakoczego (lub przez Szwedów) w 1657 r. (o czym świadczą wykopane w pobliżu kości ludzkie). Obiekt w dobrym stanie technicznym z niewielkimi ubytkami tynku oraz z zaciekami (Brzostek, ul. Mickiewicza).

(dowód: akta kontroli str. 219-227; 471-473)

Wyjaśniając Burmistrz podał, że „Gmina Brzostek co rok zawiera umowy na bieżące utrzymanie cmentarzy i mogił wojennych oraz podejmuje działania związane z pozyskaniem środków finansowych na remonty, konserwację cmentarzy i mogił z okresu I i II wojny światowej znajdujących się na terenie Gminy Brzostek.

Stan cmentarza nr 218 w Bukowej po zimie 2017/2018 znacznie się pogorszył co zostało zauważone podczas oględzin /.../. W 2018 roku zostaną podjęte działania w celu poprawienia elementu centralnego cmentarza i zahamowania dalszego zniszczenia elementów kamiennych.

Gmina podejmie wiele działań mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych oraz obiektów, które mają wartość historyczną i edukacyjną.

Grób Jana Zdziarskiego, kapitana Wojska Polskiego, który zginął 12 sierpnia 1920 r. jest pod opieką rodziny, która w 2017 roku zwróciła się z prośbą do Gminy o pomoc przy wyremontowaniu grobu. W związku ze stanem w jakim obecnie znajdują się grób, Burmistrz Brzostku zwróci się do Wojewody Podkarpackiego z prośbą o przyznanie środków finansowych na wykonanie remontu ww. grobu”.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.13.

W latach 2014-2016 na terenie Gminy nie wystąpiły przypadki uszkodzenia lub zniszczenia zabytkowego grobu lub cmentarza wojennego, które wymagały zgłoszenia/informowania Konserwatora. Ustalono, że Gmina przed przystąpieniem do prac remontowo-konserwatorskich zabytkowych grobów i cmentarzy wojennych występowała o pozwolenie (prace remontowe na cmentarzu wojennym nr 226 w Zawadce Brzosteckiej). W pozostałych przypadkach (np. cmentarz w Przeczycy, gdzie były to tylko prace obejmujące konserwację i drobne poprawki) występowała o opinię do Konserwatora opisując stan w jakim znajdował się obiekt oraz zakres planowanych prac.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.14-15.

W latach 2014-2016 nie występowały akty wandalizmu na grobach i cmentarzach wojennych na terenie Gminy. Nie wystąpiły także w tym okresie, przypadki uszkodzenia grobu lub innych urządzeń na cmentarzu wojennym na terenie Gminy.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.16.

W okresie objętym kontrolą, nie stwierdzono na terenie Gminy przypadków przenoszenia pomników na cmentarze wojenne.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.17.

W latach 2014-2016 na terenie Gminy nie wystąpiły przypadki utraty statusu grobu wojennego w związku z pochowaniem członków rodziny.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.18.

W okresie objętym kontrolą, nie odnotowano na terenie Gminy przypadków indywidualnych upamiętnień bez zgody i wiedzy właściwych organów administracji rządowej i samorządowej.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.19.

Gmina nie posiadała wypracowanego (stałego) programu informowania lub upowszechniania wśród obywateli wiedzy na temat zasad postępowania w przypadku odnalezienia dowodów mogących świadczyć o istnieniu grobu wojennego. Wiedza taka, przekazywana była najczęściej w szkołach oraz na zebraniach i spotkaniach na terenie Gminy - w szczególności gdy powiązane były z tematyką wojenną lub historyczną.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.20.

W okresie objętym kontrolą, na terenie Gminy nie wystąpiły przypadki odnalezienia dowodów świadczących o istnieniu grobu lub cmentarza wojennego (w tym na terenie osoby prywatnej lub w miejscu trudno dostępnym).

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

1.21.

W latach 2014-2016 nie stwierdzono skarg i wniosków na temat opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Gminy.

(dowód: akta kontroli str. 471-472)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono jedynie nieprawidłowości o charakterze formalnym, które dotyczyły:

- zagrożeń uszkodzenia cmentarzy wojennych w Zawadce Brzostockiej (nr 226) i w Januszkowicach (nr 217) przez drzewa,
- braku ujęcia w ewidencji cmentarzy i grobów wojennych Wojewody Podkarpackiego, grobów wojennych Jana Zdziarskiego i Bolesława Steczkowskiego,
- nieprzedkładanie przez Gminę kwartalnych informacji do PUW, zgodnie z zawartymi porozumieniami,
- braku zezwoleń od Wojewody Podkarpackiego na wykonywane roboty na cmentarzach i grobach wojennych w latach 2014-2016 - zgodnie z art. 5 ustawy o grobach i cmentarzach wojennych.

Ocena częściowa

Najwyższa Izba Kontroli pozytywnie ocenia działania Gminy w zakresie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi w latach 2014-2016, mimo wskazanych wyżej nieprawidłowości. W dokumentach planistycznych Gminy uwzględniono tego typu obiekty, a w szczególności zabytkowe. Gmina prawidłowo pozyskiwała środki na odbudowę i utrzymanie grobów i cmentarzy wojennych od PUW i ROPWiM.

Pozytywna ocena dotyczy także zaangażowania środków własnych Gminy w tym okresie na rzecz odbudowy, utrzymania i zabezpieczenia grobów i cmentarzy wojennych, w tym zabytkowych. Łączna kwota środków własnych Gminy wydatkowanych na te cele wyniosła 36.750 zł. Przeprowadzone w trakcie kontroli, oględziny grobów i cmentarzy wojennych potwierdzają prawidłową opiekę Gminy nad tymi obiektami, a stwierdzone uwagi dotyczyły uszkodzeń tych obiektów w wyniku „upływu czasu” i oddziaływania przyrody.

NIK pozytywnie ocenia wywiązywanie się z powierzonych zadań przez pracownika Urzędu, mimo szerokiego zakresu obowiązków, jakie zostały mu powierzone.

W ocenie Najwyższej Izby Kontroli dla usprawnienia opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi właściwe byłoby ustanowienie i aktywizacja społecznych opiekunów tych obiektów. Funkcję taką mogliby pełnić np. sołtysi, szkoły lub grupy rekonstrukcyjne, a współpraca z nimi - ułatwić realizację zadań Urzędu.

Zauważone przez NIK uchybienia miały charakter formalny i dotyczyły braku przedkładania przez Gminę kwartalnych informacji do PUW, zgodnie z zawartymi

porozumieniami, a także zagrożeń uszkodzenia cmentarzy wojennych nr 217 i 226 przez drzewa oraz braku ujęcia w ewidencji cmentarzy i grobów wojennych Wojewody Podkarpackiego dwóch obiektów znajdujących się w ewidencji Gminy. Nieprawidłowością było także prowadzenie robót na cmentarzach i grobach wojennych w latach 2014-2016, bez zezwoleń od Wojewody Podkarpackiego na ich wykonywanie - zgodnie z art. 5 ustawy o grobach i cmentarzach wojennych.

2. Działania podejmowane na rzecz wykorzystania potencjału kulturowego i turystycznego cmentarzy wojennych.

Opis stanu faktycznego

2.1.

W Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Brzostek, w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami oraz w Strategii Rozwoju Gminy Brzostek na lata 2011-2020 wskazano m.in. na wykorzystanie grobów i cmentarzy wojenny będących na terenie Gminy do *promocji Gminy, stwarzając szansę i bazę przy kreowaniu rozwoju funkcji turystyczno-krajoznawczej*. Ustalono, że Gmina wykorzystywała w swoich działaniach promocyjnych potencjał kulturowy i turystyczny cmentarzy wojennych znajdujących się na jej terenie. Na stronie internetowej www.brzostek.pl w zakładce *Historia i zabytki* znajdował się odnośnik *Zabytki* do podstrony ze zdjęciami zabytków, w tym cmentarzy wojennych. Ponadto Gmina finansowała lub współfinansowała książki nawiązujące w swojej tematyce do cmentarzy wojennych. Głównym redaktorem tych publikacji był ks. Bogdan Stanaszek, który wydał takie publikacje jak: *„Brzostek tradycje historyczne”*, *„Brzostek i okolice”*, *„Rocznik Brzosteki”*, *„Z dziejów Brzostku. Studia i materiały, t.1, wiek XIX i XX”*. Wydanie zostały serie widokówek: *„Brzostek”*, *„Kapliczki z okolic Brzostku”* i *„Cmentarze z I wojny światowej”*. Gmina współfinansowała film *„Otto Schimek. Wierny sumieniu”* - dokument fabularyzowany o żołnierzu Wehrmachtu, który za odmowę strzelania do polskich partyzantów na froncie wschodnim, w tym na Podkarpaciu, został rozstrzelany w lesie w Lipinach.

(dowód: akta kontroli str. 50-142; 144-155; 156-218; 476)

2.2.

Współpraca Gminy z innymi podmiotami w celu promowania grobów i cmentarzy wojennych, znajdujących się na jej terenie, obejmowała współpracę z:

- Towarzystwo Miłośników Ziemi Brzosteckiej przy wydawaniu publikacji oraz przy opracowaniu przewodnika z trzema trasami rowerowymi po Gminie, gdzie znajdowała się informacja o miejscach lokalizacji cmentarzy wojennych,
- Lokalną Grupą Działania „LIWOCZ” przy opracowywaniu przewodnika *„W dorzeczu Wisłoka i Wisłoki”*,
- Lokalną Organizacją Turystyczną Beskid Zielony.

(dowód: akta kontroli str. 476)

2.3.

Gmina w 2014 r. wydała przewodnik *„Brzostek”*, w którym wymieniono ważniejsze atrakcje Gminy, w tym groby i cmentarze wojenne. Wydawnictwo to rozdawane było bezpłatnie potencjalnym turystom. Ustalono, że Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego w wydanej bezpłatnym informatorze-przewodniku *„Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej”*, ujął cmentarze wojenne w terenie Gminy.

(dowód: akta kontroli str. 476)

Ustalono, że na terenie Gminy na cmentarzu wojennym nr 218 w Bukowej, założona została skrytka geocachingu (<https://www.geocaching.pl/projects.php?id=1>). Geocaching jest to zabawa w poszukiwanie skarbów za pomocą odbiornika GPS. Ideą przewodnią jest znalezienie ukrytego wcześniej w terenie pojemnika (skrytki), nazywanego geocache i odnotowanie tego faktu na specjalnej stronie internetowej. Geocaching jest zabawą międzynarodową kierowaną do poszukiwaczy. Rozwój tej zabawy może spowodować, że takie skrytki geocachingu pojawią się też na innych obiektach.

W ocenie NIK, gra taka daje bardzo duże możliwości promocji i rozwoju turystyki w Gminie (praktycznie bez ponoszenia kosztów), jednak stwarza także zagrożenia zniszczenia lub uszkodzenia obiektów przez poszukiwaczy.

(dowód: akta kontroli str. 476)

W przeprowadzonych oględzinach w trakcie kontroli, wykazano, iż na drogach dojazdowych do cmentarzy wojennych z I wojny światowej położonych w: Przeczycy, Zawadce Brzosteckiej, Gorzejowej, Januszkowicach, Kleciach (nr 220) i Brzostku (na cmentarzu parafialnym), usytuowano tablice kierunkowe dla turystów. Tablicę kierunkową usytuowano również przy drodze dojazdowej do mogiły zbiorowej (ofiary terroru) w Przeczycy. Stwierdzono również, że przy wszystkich grobach i cmentarzach wojennych brak było tablic informacyjnych dotyczących osób poległych lub ofiar terroru oraz opisu okoliczności czy wydarzeń, których skutkiem było powstanie cmentarza wojennego czy mogiły. Nie stwierdzono przy tych obiektach lub innych miejscach na terenie Gminy (np. na Rynku w Brzostku) ilustracji, map, makiet czy plansz obrazujących wydarzenia historyczne (np. pozycje wojsk, kierunki natarć, użyte siły zbrojne, pola minowe, linie okopów, umocnienia, miejsca ukrywania się i egzekucji itp.), których „efektem” było powstanie grobów i cmentarzy wojennych. Ciekawym pomysłem sugerowanym m.in. przez Pana Romana Frodymę - specjalistę w dziedzinie cmentarzy wojennych, jest zorganizowanie sesji naukowo-historycznej na temat *Bitwy pod Brzostkiem*, z udziałem przedstawicieli obu walczących stron.

W ocenie NIK, wymienione wyżej działania jak i prowadzone przez Gminę prace konserwacyjno-remontowe obiektów spowodują szerokie zainteresowanie turystów, co przełożyć się może na dalszy rozwój Gminy.

(dowód: akta kontroli str. 219-227; 473-474)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

Ocena częściowa

Najwyższa Izba Kontroli stwierdza, iż Gmina prowadziła działania na rzecz wykorzystania potencjału kulturowego i turystycznego cmentarzy wojennych, jednak ich zakres był w ocenie NIK dość ograniczony. Groby i cmentarze wojenne zlokalizowane na terenie Gminy dają szerokie możliwości wykorzystania ich potencjału turystycznego i krajoznawczego, co zostało ujęte w przyjętych dokumentach planistycznych Gminy, takich jak Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Brzostek, Gminny Program Opieki nad Zabytkami oraz w Strategia Rozwoju Gminy Brzostek na lata 2011-2020.

IV. Uwagi i wnioski.

Wnioski pokontrolne

Przedstawiając powyższe oceny i uwagi wynikające z ustaleń kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli⁷, wnosi o:

1. podjęcie działań w kierunku usunięcia zagrożeń uszkodzenia cmentarzy wojennych w Zawadce Brzosteckiej (nr 226) i w Januszkowicach (nr 217),
2. przedkładanie przez Gminę kwartalnych informacji do PUW, zgodnie z zawartymi porozumieniami,
3. występowanie do Wojewody Podkarpackiego o zezwolenia na wykonywane roboty na cmentarzach i grobach wojennych - zgodnie z art. 5 ustawy *o grobach i cmentarzach wojennych*.

V. Pozostałe informacje i pouczenia.

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach, jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Zgodnie z art. 54 ustawy o NIK, kierownikowi jednostki kontrolowanej przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do Dyrektora Delegatury NIK w Rzeszowie.

Obowiązek
poinformowania
NIK o sposobie
wykorzystania uwag i
wykonania wniosków

Zgodnie z art. 62 ustawy o NIK proszę o poinformowanie Najwyższej Izby Kontroli, w terminie 21 dni od otrzymania wystąpienia pokontrolnego, o sposobie wykorzystania uwag i wykonania wniosków pokontrolnych oraz o podjętych działaniach lub przyczynach niepodjęcia tych działań.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Rzeszów, dnia 30 maja 2018 r.

Kontroler

Najwyższa Izba Kontroli
Delegatura w Rzeszowie

Dyrektor

Jacek Wolan
Gł. specjalista kontroli państwowej

Wiesław Motyka

⁷ (Dz. U. z 2017 r. poz. 524).